

VAKIF KAYNAKLI ESKİ ESERLERİN RESTORASYONU

Filiz OĞUZ

SAYIN Büyüklerim, Saygıdeğer Konuklar ve Değerli Mesai Arkadaşlarım,
Bu yıl birincisini kutlamakta olduğumuz Vakıf Haftası nedeniyle düzenlenen Sempozyumda bana ayrılan süre içinde, Vakıf kaynaklı eski eserlerin bakım ve restorasyonu konusuna değinmek istiyorum...

Vakıf yoluyla meydana getirilen ata yadigarı, mimarî eserlerimizin restorasyonu ve onların gelecek nesillere Türk kültürünün, Türk sanatının eşsiz belgeleri olarak aktarılmasını sağlamakla da yükümlü bulunan Vakıflar Genel Müdürlüğü, yürütmekte olduğu bu görev bakımından, Türkiye ve Dünya çapında benzer kuruluşlar arasında çok önemli bir yer tutmaktadır.

Selçuklular Devrinden başlamak üzere çeşitli devirlere ait mimarî eserler, insanlığa hizmet yolunda sanat ve kültür ile beraber yürüyen Türk vakıflarının uygarlık dünyasına armağan ettiği eşsiz sanat hazineleridir. Tarihî ve mimarî değeri tartışılmayacak değerdeki bu yapılar arasında: Cami-Mescit, medrese, mektep, darüşşifa, kervansaray, han, kütüphane, imaret, bedesten, arasta, hamam, kaplıca, türbe ve çeşmeleri sayabiliriz.

Yurdumuzun hemen her köşesini süsleyen ata yadigarı, vakıf abidelerimiz, inşa edildikleri tarihten günümüze kadar oldukları gibi gelememişler, doğal afetler ve geçen zamanın yıpratıcı etkisi nedeniyle tahrip olmuşlar ve hatta bir kısmı bu suretle yok olmuştur. Ancak, zaman zaman devlet veya hayır sahibi kişiler tarafından veya, vakfın kendi gelirleri ile bakım, onarım veya yeniden inşası yapılarak günümüze ulaşmaları sağlanmıştır. Eserlerin pek çoğunun üzerinde bulunan tamir kitabeleri bu durumu açık seçik göstermektedir.

Osmanlı İmparatorluğunun son devirlerinde eserler üzerinde yapılan onarım faaliyetleri, sanat ve mimarî anlayışın değişmesi nedeniyle, yapıların özgün karakterlerinin bozulmasına yol açmıştır. Bu devirde yapılan onarım ve ilavelerle eserlerin bir çoğu daha da tahrip edilerek özgünlükleri bozulmakla kalmamış, onarımı mümkün olan bazı eserler yıkılarak yeniden inşa edilmişlerdir.

Onarım işlerinin belirli ilke ve kriterler içinde yapılması ancak Evkaf Nezareti'nin kurulmasıyla mümkün olabilmıştır. Bu devirde mimarlık, elektrik, su mühendisliği gibi uzmanlardan oluşan bir "Heyet-i Fenniye" oluşturulduğunu ve eski eser onarımlarının "Tamirat ve İnşaat Dairesi" tarafından yürütüldüğünü görmekteyiz.

Cumhuriyet Devrinde her alanda olduğu gibi, Vakıflar İdaresi'nde de reform yapılması öngörülmüş, son yüzyıl içinde işlemez hale gelen Vakıflar İdaresi'ndeki tarihî ve mimarî değeri olan abidelere yeni bir yön verilme çalışılmıştır. Tekkelerin kapatılması, medreselerin yerlerini modern okullara devretmesi nedeniyle işlevlerini yitiren bir çok yapı Milli Eğitim Bakanlığı'na, dinî yapılarda Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yönetimine bırakılmıştır.

Bu dönemde, yeni ilkelerle eserlerin onarımına girilmiştir. Yapılan onarımlarda iki önemli konu üzerinde durulmuştur:

1. Ciddi tehlike arzeden eserlerin önem sırasına göre kurtarılması,
2. Yüksek değerli eserlerin daha önce bilgisizce yapılmış olan ilavelerden temizlenerek, eserin özgün görünümüne kavuşturulması,

Cumhuriyetin ilk 10 yılında toplam 2.500.000 TL. harcanarak bir kısım eser onarılmıştır.

Cumhuriyetin ikinci 10 yılında, bütün dünyanın savaş hali dolayısı ile, eski eser onarımlarına ayrılan ödenete azalma olmuştur. İkinci Dünya Savaşının bitişi ile birlikte, her alandaki ferahlama, eski eser onarım faaliyetlerini de rahatlatmıştır.

1950 den sonra, onarım programına alınan eserlerin bölgesel özellikleri de gözönüne alınmaya başlanmış, onarımların illere göre sistematik dosyalanması yapılmıştır.

1957 yılında kabul edilen 7044 sayılı Kanun'la "aslında vakıf yoluyla vücuda gelip, hazine, belediye ve özel idarelerin mülkiyetine geçmiş bulunan korunması gerekli tarihî ve mimarî kıymeti bulunan eski eserlerin mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne devrolunmuştur."

Bu kanunla Vakıflar Genel Müdürlüğü mülkiyetine geçecek olan eski eserlerin onarımları için her yıl Maliye Bakanlığı bütçesine konulacak ödenekten Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne yardım yapılacağı öngörülmüştür.

1963 yılından itibaren Vakıflar Genel Müdürlüğü bünyesindeki eski eser onarımlarında plânlı döneme geçilmiş olup, DPT. onayından geçen bir Restorasyon Program ve politikası takip edilmeye başlanmıştır.

Birinci 5 Yıllık dönemde, 60 ilde 516 eser programa alınmış ve toplam 100 milyon TL harcanmıştır.

İkinci 5 Yıllık programda, Birinciye göre biraz daha ilerleme kaydedilmiştir.

DPT'nin onayından geçen Üçüncü 5 Yıllık programda, 63 ilde bulunan 551 eserin restorasyonu için 1973-1977 yıllarında 30 ar milyonluk ödenekler harcanması öngörülmüştür. Böylece memleketimizin dört bucağında bulunan bir çok eser restore edilerek gelecek kuşaklara, millî kültür, sanat ve mimarimizin eşsiz şaheserleri olarak aktarılmaya çalışılmıştır.

1978 yılında 148 milyon, 1979 yılında 212 milyon, 1980 yılında 87 milyon harcanmış, 1981 yılında 238 milyon ödenek ile 151 eser, 1982 yılında 483 milyon ödenek ile 129 eser, 1983 yılında ise 605 milyon ödenek ile 84 eserin restorasyonu tamamlanmaya çalışılmıştır. 1984 yılı için 200 eserin 1.200.000.000 TL ödenek ile restorasyonu plânlanmıştır.

Günümüzde, vakıf kaynaklı eski eserlerin restorasyonu Abide ve Yapı İşleri Dairesine bağlı Abideler Şubesi'nin yükümlülüğü altındadır.

1 Teknik-müşavir (y.mimar), 9 Mimar, 10 Restoratör, 6 Restoratör Yardımcısı ile, Marmara ve Trakya bölgesi hariç tutulmak üzere, tüm Anadolu'ya yayılmış bulunan abidelerimizin gelecek nesillere sağlıklı bir şekilde aktarılmasını sağlamaya çalışan Abideler şubesi, teknik bakımdan 10 gruba ayrılmıştır. 10 ayrı bölgede 1 sorumlulu-mimar ve 1 restoratörden oluşan bir kontrollük görev yapmaktadır. Restorasyon uygulamasını fiilen yürüten bu elemanlar yanında, bir RÖLÖVE BÜROSU, TESİSAT BÜROSU, İNCELEME ve KESİN HESAP BÜROSU ile TESCİL ve ARŞİV BÜROSU da eşgüdüm içerisinde görev yapmaktadır.

Bugüne kadar tespit edilmiş 7600 kadar vakıf abidelerimizin bakım ve restorasyonu, sürekli (rolling) 5 Yıllık ve ona bağlı olarak üretilen Yıllık Programlar çerçevesinde ele alınmaktadır. Böylece:

1. Restore edilecek veya bakımları yapılacak eski eserlerin öncelik sıraları saptanmakta,
2. Beş yıllık bir plân dahilinde hangi esere ne kadar onarım yapılabileceği belirlenmekte,
3. Programa alınan eserlerin restorasyon öncesi araştırma ve proje hazırlıkları plânlı bir şekilde yürütülme-ye çalışılmaktadır.

Her yıl eklenen bir 5 inci yıl ile sürekliliği sağlanan 5 Yıllık Program hazırlığı sırasında kullanılan kriterlerin başlıcalarını şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Önceki yıllarda onarımına başlanılmış olan eserler öncelikle programa dahil edilerek tamamlanır.
2. Çok acil müdahale gerektiren eserler, örneğin : statik yönden tehlikeli durumda veya mimarî, tezyîni özellikleri yok olma tehlikesi ile karşı karşıya bulunan eserlere öncelik tanınır.
3. Çok önemli turistik yörelerde bulunan eser, özellikle son senelerde, turizm amacına yönelik işlev verilerek kullanıma açılması bakımından öncelikle ele alınmaktadır.
4. Şehir ve kasabaların önemli noktalarında bulunan veya imar uygulamaları sonucunda gözönüne çıkacak olan eserler, program hazırlığı sırasında öncelik kazanırlar.
5. Resmi veya mahalli istekler, gerekli araştırma yapıldıktan sonra, makul nedenlere dayandığı ölçüde, program hazırlığı sırasında dikkate alınırlar.

Ayrıca her yıl, bir miktar eserin normal bakım ve tamiri için de ödenek ayrılır.

Program kapsamına alınan eserlerin ve o yılıki ödenek durumu gözönüne alınarak, eserlere ödenek ayrılır. Bir onarım yılında tamamlanması mümkün olmayan işler, gelecek yıla aktarılacak şekilde planlanır.

Yıllık Onarım Programının kesinleşmesinden sonra, grup mimarları henüz rölöve projesi hazırlanmamış eserleri saptarlar ve işlerin hacmine göre rölöve ekibi ile birlikte arazi çalışmasına başlarlar.

Eseri tanıttacak kadar plân, kesit, görünüş ölçüleri alınır. Gerekli hallerde eserin vaziyet planı ve çevreyle olan ilişkileri tespit edilir. Gereken yerlerden detay ölçüleri alınır. Kitabe, rölief gibi yerlerin istampajları çıkarılır. Eseri tanıtıcı, çizimde kolaylık sağlayacak fotoğrafları çekilir. Bütün bu tespitler, eserin o günkü durumunu ortaya koyacak şekilde yapılır.

Rölöve Projesi genellikle 1/50, bazı hallerde 1/20 veya 1/100 ölçekte çizilir. Gereken hallerde detay projeleri ilave edilir.

Restorasyon uygulamasına başlamadan önce grup mimarı tarafından iki tür araştırma yapması talep edilir:

1. Bizzat restore edilecek eser üzerinde yapılan araştırmada aşağıdaki hususların incelenmesi istenir:

–Yapının geçirmiş olduğu devrelerin saptanması, varsa tamir devrelerinin, mahiyetlerinin ve tarihlerinin saptanması,

–Eserin onarılacak kısımlarının özgün olup olmadığının saptanması,

– Onarılacak kısımların inşaat etkinliği, malzemesi ve işçilik karakterinin saptanması,

–Eserin eksik elemanlarının saptanması ve bunlar hakkında araştırma yapılması (sıva raspa, kazı gibi)

–Statik problemlerin saptanması.

2. Arazi çalışması dışında, eser hakkında yapılması gereken araştırmanın başlıca amaçlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

–Eser hakkında arşiv ve diğer yazılı dökümanların (vakfiye kayıtları, neşriyat gibi) araştırılması,

–Eserin eksik veya önceki onarımlarla özgünlüğünü kaybetmiş kısımları için belirli bir zaman ve bölge kapsamı içinde mukayeseli analiz çalışması yapılması,

–Eski işlevin ortadan kalktığı hallerde, yeni bir işlev için araştırma yapılması, gerektiği hallerde proje hazırlanması,

Bu araştırmalar sonucunda eserin ne şekilde onarılacağına karar alınır. Uygulanacak işlem veya işlemlerin saptanmasından sonra Restorasyon Projesi hazırlanır.

Hazırlanan projeler (Rölöve, Restorasyon, gerektiği hallerde Detay statik, ve işlev projeleri), eserin hangi kısımlarının ne şekil onarılacağını izah eden Onarım Fişi, fotoğraf ve diğer belgelerle birlikte Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu, yeni adıyla, Kültür ve Tabiat Varlıkları Kurullarına gönderilerek onarım kararı alınır. Alınan karar doğrultusunda Onarım Keşfi ve Şartnamesi hazırlanır.

Bayındırlık İşleri Genel Şartnamesinin genel hükümlerine göre yapılmış olan 1. Keşif takribi olmaktadır. Kesin miktar belirten keşif, Kesin Kabul sırasında çıkartılan 2. keşiftir.

"Vakıflar Genel Müdürlüğü Vazife ve Teşkilatı hakkındaki kanunun 21.5.1970 tarih ve 1262 sayılı kanunla değiştirilen 9. maddesi ile aynı kanunla eklenen EK 2 ve 3. maddeleri gösterir Yönetmelik" gereği: Teklif isteme – Kapalı zarf usulü ile artırma veya eksiltme – Açık artırma veya eksiltme – Pazarlık – Emanet – Anlaşma veya Mahdut Eksiltme usullerinden birine göre ihale yapılır. (2886 sayılı 10 Eylül 1983 tarihli Devlet İhale Kanunu ile bu yönetmelik yürürlükten kalkmıştır.)

İhalelerin onaylanmasından sonra, sözleşmenin yapılması veya Sayıştay'ca vize edilmesinin yükleniciye tebliğinden itibaren 15 gün içerisinde, iş yerinde kontrollük tarafından, yapılacak işler ve yerleri ile sırası yükleniciye gösterilerek Yer Teslimi yapılır.

Müteahhidin yüklendiği işin sözleşme ve eklerine, şartnamelere uygun olarak iyi bir şekilde ve zamanında bitirmesini sağlamak bölge kontrollüğünün görevidir. Belirli aralıklarla, bazı hallerde sürekli olarak, yüklenici tarafından yapılan işlerin yeri, malzemesi, işçiliği, teknik şartlara, projesine ve hukuki şartlara uygunluğu, çalışma hızı ve yapılan çalışmanın özelliğine riayeti incelenir. Bununla beraber, iş sahasının tertip ve temizliğinden, yüklenicinin işçilere olan tutum ve davranışlarına kadar dikkat edilir.

Yüklenici veya vekilinin yazılı talebi üzerine birer ay ara ile, işe başlanıldığı tarihten itibaren yapılan işler kontrol tarafından ölçülerek hakediş raporları tanzim edilir.

Bütün işlerin tamamlanmasından sonra, yüklenici ve kontrol tarafından beraberce kesin hesap çıkarılır.

İşin sözleşmesine ve bunun eki olan keşif, fenni, özel, idari ve genel şartnamesine, birim fiat tarifine, projesine uygun olarak yapılıp yapılmadığının işyerinde bir heyet tarafından incelenmesi şeklinde tanımlayabileceğimiz Geçici ve Kesin Kabullerin yapılması ile onarım işi tamamlanır.

Yurdumuzun her köşesinde, en küçüğünden en büyüğüne kadar başlıbaşına tarih olan, göğsümüzü kabartacak değerler taşıyan ve çoğunlukla özgün işlevini kaybetmiş olan vakıf abidelerimizin restore edilerek yaşatılmalarına, yeni işlev kazanmalarına çalışan tüm idareci ve personele başarılar diler, Devletin yanı sıra Türk halkınında kullanma ve koruma da gösterdiği titizliğe teşekkür ederim.